

СТЕЦЮК Б. Р. СУДЕБНОЕ РАЗБИРАТЕЛЬСТВО КАК СТАДИЯ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА ПО УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ КОДЕКСУ УСРР 1922 И 1927 ГОДОВ

Рассмотрены основные задачи стадии судебного разбирательства, ее участники, этапы, процессуальные средства деятельности.

STETSUK B. JUDICIAL TRIAL AS A STAGE OF CRIMINAL PROCEEDING ACCORDING TO CRIMINAL PROCEDURE CODE OF USRR OF 1922 AND 1927

The basic tasks of the stage of judicial trial, its participants, stages, judicial facilities of activity are studied.

УДК 340.15(477)

Г. С. УСЕІНОВА,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри правосуддя

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ЮРИДИЧНИХ КАДРІВ В АСПЕКТІ СТАНОВЛЕННЯ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ

Досліджено питання формування гендерної рівності юридичних кадрів під час становлення адвокатури України в радянський період після розформування присяжної адвокатури. Проаналізовано вплив подібних процесів у Колегіях захисників на становлення рівності чоловіків та жінок в усіх органах юстиції радянської України.

У сучасному світі питання гендерної рівності юридичних кадрів уже не стоїть так гостро, як це було на початку ХХ ст., однак і в наш час воно привертає значну увагу науковців, у тому числі й на міждержавному рівні. Так, відповідно до Програми сприяння Парламенту України університету Індіани (далі – ПСП) за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку з часу запровадження гендерного компоненту (2003 р.) ПСП напрацювала сфокусовану стратегію гендерної інтеграції в Парламенті України [1]. Одним із її елементів було розроблення гендерно-чутливого законодавства. Існує і значний науковий інтерес до даної теми, в тому числі на рівні дисертаційних розвідок. Деякі дослідники відзначають глибоку гендерну нерівність у країні та відсутність рівноваги між жінками і чоловіками в політичній сфері [2]. Статистика засвідчує недостатнє представництво жінок у Верховній Раді України, на керівних посадах в органах виконавчої влади та управління [2]. Деякі науковці навіть переконані в тому, що й нині в Україні існує гендерна дискримінація [3]. З огляду на результати дослідження в 60-ти країнах світу можна стверджувати, що ті країни, які найбільшою мірою наближені до гендерної рівності є водночас і найбільш розвиненими економічно, мають найвищі соціальні гарантії для населення [2]. Отже,

значної актуальності в цьому контексті набуває вивчення вітчизняного досвіду становлення гендерної рівності, зокрема юридичних кадрів.

Однією з провідних ознак діяльності адвокатури УСРР у період нової економічної політики (далі – НЕП) було запровадження, забезпечення та додержання гендерної рівності юридичних кадрів. Саме із часу створення радянської держави на території УСРР була започаткована практика рівності громадян у занятті юридичними професіями незалежно від статі. Саме в радянській Україні питання гендерної рівності юридичних кадрів набуло свого визначного розвитку, і двері для жінок-правників до юридичної професії дійсно відчинилися.

Основною особливістю радянської української адвокатури, дослідженої в наших попередніх роботах [4], була висока освіченість та професійність її кадрів. Порівняно з іншими представниками радянської юстиції, які на початку НЕПу іноді не мали не тільки вищої юридичної, а й середньої освіти, деякі члени Колегій захисників отримували освіту в знаменитому французькому університеті Сорбонна. Такий високий рівень підкріплювався достатнім професійним досвідом, що й забезпечило, на наш погляд, успіх радянської кампанії щодо встановлення гендерної рівності передусім у стані адвокатів України.

Цьому значною мірою сприяла судова реформа УСРР 1922 р., яка включала й заходи щодо створення радянської системи адвокатури у вигляді діяльності Колегій захисників. До того ж поряд зі змінами в системі суду та адвокатури, тимчасовою демократизацією УСРР у зв'язку із НЕПом, радянське керівництво наголошувало на необхідності розширення ролі та прав жінок: «захищаючи права жінок... суди зобов'язані пам'ятати, що... вивели жінку зі стану підпорядкування чоловіку й поставили її в становище із ним рівне, при якому жінка має право розпоряджатися своєю особистістю й влаштовувати свою долю виключно на свій власний розсуд» [5, с. 20]. В основних законодавчих актах судової реформи УСРР конкретизувалося, що представником юридичних професій може бути на рівних правах і громадянин, і громадянка республіки.

До лав радянської адвокатури та інших органів радянської юстиції почали приймати дедалі більшу кількість жінок, які в переважній більшості своїй мали достатні освітні та професійні характеристики. Питанню залучення жінок до органів адвокатури, суду та слідства приділялась постійна увага. Органи НКЮ УСРР отримували кожний окремо відповідні вказівки в процесі поточної роботи.

До питання висування жінок на відповідальні посади в адвокатурі та органах юстиції в радянській Україні ставилися відповідально, однак без зайвого формалізму [6, с. 353]. Існувало розуміння того, що недоцільно залучати жінок до роботи в органах юстиції виключно через те, що вони жінки. Існувала практика співробітництва з жінвідділами, котрі, усвідомлюючи останнє, намагалися підбирати для правничої роботи жінок, які б мали мінімальний рівень підготовки. В іншому випадку поставало б питання підвищення кваліфікації жінок.

Заходами, що сприяли залученню більшої кількості жінок до роботи із одночасним підвищення їх кваліфікації, було надання можливості проходити практику в судах: «період, коли ми брали товаришів від плуга або станка й негайно саджали його за суддівський стіл, можна вважати якщо не завершеним, то принаймні близьким до завершення» [6, с. 353].

Утім, через те, що у справі забезпечення гендерної рівності юридичних кадрів як загальнодержавної практики УСРР здійснювала перші кроки, існувала певна недостатність досвіду. Доводилося самостійно напрацьовувати навички. Показовою в даному контексті була ініціатива, виявлена жінвідділом Жовтневого району

м. Харків. При делегатських зборах була організована юридична секція з 12–16 делегатів-жінок [6, с. 354]. Довівши свою дієвість у роботі із простими громадянами, він активно почав використовуватися в підготовці професійних юристів. Цей позитивний досвід м. Харків планувалося висвітлити в пресі та доповісти НКЮ (що й було зроблено в офіційному друкованому виданні НКЮ) і виробити певну методологію, корисну для її застосування в інших населених пунктах УСРР. Таким чином, у даному випадку збіглася підтримка держави та ініціативна активна участь і зацікавленість самих жінок у встановленні гендерної рівності. Такий підхід дав результат, що, у свою чергу, доводить те, що у справі забезпечення додержання демократичних прав багато залежить від зацікавленості, ініціативи та активності самих громадян.

Так само жінок залучали до роботи в прокуратурі. Відповідно до Постанови ВУЦВК «Про діяльність державної прокуратури» від 19 лютого 1925 р. зазначалося: «збільшувати залучення до прокурорської роботи жінок» [7].

Особливого розвитку та успіху кампанія гендерної рівності набула в лавах радянської адвокатури із самого початку її функціонування. Із часу запровадження реформи 1922 р. до колегій захисників приймалися жінки-адвокати. Їх кваліфікаційний та освітній рівень були достатньо високими [8]. Переважна більшість жінок мали середню освіту та вищу юридичну – або отриману до революції, або ж – уже в радянських вищих юридичних закладах. Однак якщо юридичну освіту жінки отримували й до революції у Російській імперії, то їх професійні навички були надбанням уже радянського періоду, що в котрий раз доводить важливість радянського періоду у започаткуванні та провадженні гендерної рівності юридичних кадрів України. Інакше кажучи, освітній та кваліфікаційний рівні жінок-адвокатів в УСРР були різними, але завжди достатньо високими. Серед них були представниці із неабиякими здібностями та характеристиками, яких відзначали навіть на найвищому державному рівні [8]. До особової справи однієї із членів Харківської колегії захисників були додані дві довідки: одна від старшого слідчого губернського суду, а інша від відділу судоустрою та нагляду НКЮ УСРР, у яких її характеризували як відповідального і здібного співробітника із швидким орієнтуванням у юридичних нормах [8]. Такі оцінки були досить високими, що підтверджує доцільність залучення жінок до юридичної діяльності.

Із плином часу в радянській адвокатурі практика залучення більшої кількості жінок стосувалася не тільки їх практичної роботи як адвокатів. У 1927 р. було порушено питання про залучення жінок і до адміністративної діяльності у Президіях колегій захисників [8].

У порівняно короткий строк існування радянської влади «жінки змогли посісти в пролетарському суді видне місце, виконувати досить складну роботу на всіх щаблях судової діяльності» [9, с. 283]. Достатньо вказати, що в Одеському губсуді жінки обиралися як народні засідателі у великій кількості, особливо на периферії, обіймали посади слідчих, державних обвинувачів, народних суддів та адвокатів.

Сама ж радянська влада не була достатньо задоволена успіхами кампанії. Відповідно до циркуляра НКЮ УСРР від 18 серпня 1925 р. № 120 «Про залучення жінок до праці в органах юстиції» [10], констатуючи незначні досягнення в галузі залучення жінок до праці в органах юстиції і спираючись на резолюції та постанови вищих органів влади про зміцнення низового радянського апарату й залучення до праці широких мас працюючих, зокрема жінок, НКЮ пропонував здійснити певні заходи. Зокрема, він закріплював необхідність подбати про те, щоб протягом найкоротшого строку в кожному окрузі була хоча б одна жінка-член окружного суду та одна жінка-прокурор. Потрібно було довести кількість жінок-суддів та слідчих до 10 % загальної кількості робітників, що працюють у даній галузі. Судам та прокуратурам слід було брати активну участь у роботі нового інституту юридичних секцій делегатських жіночих зборів. Визначаючи актуальність питання всебічного захисту інтересів працюючої жінки, НКЮ пропонував головам Харківського, Київського, Катеринославського та Одеського окружних судів виділити в найбільш великих районах по одній камері нарсуду та зосередити в них справи, що торкалися жінок-робітниць та селянок. Отже, НКЮ УСРР проводив діяльність не тільки щодо залучення жінок-юристів до роботи, а й щодо забезпечення законних прав та інтересів звичайних жінок, виділяючи спеціальні камери нарсуду в судовій системі УСРР. Для контролю за впровадженням указаних заходів усім головам судів, прокурорам потрібно було у своїх щомісячних звітах в окремій графі «залучення жінок» зазначати досягнення та вказувати ті обставини, які потрібно було усунути для найкращого забезпечення гендерної рівності в органах юстиції.

В офіційних документах УСРР продовжувала декларуватися гендерна рівність радянських кад-

рів, підтверджувана звітами про кількість жінок-співробітників суду та юстиції. Так, жінки-народні судді в УСРР становили 1,8 %, слідчі – 1,6 %, адвокати – 2,5 % [6, с. 354]. У прокуратурі працювало 28 жінок, старшими слідчими – 4.

За період із 1923 по 1931 роки жінки в Харківській колегії захисників становили приблизно 7 % [8], у цивільно-касаційному відділі окружного суду Харківської області одним із суддів була жінка [8], у 1928 р. жінка стала стажистом у юридичній консультації [11]. Для порівняння в Пруссії в 1925 р. (за даними німецького журналу *Deutsche Juristen Zeitung* від 24 квітня 1925 р.) уперше було призначено жінку на посаду судді, що не викликало схвалення, а дехто навіть вбачав у цьому замах на чоловічу гідність. У Берлінській адвокатурі, кількість членів якої сягала 3000, було лише три жінки [12]. Інакше кажучи, у контексті історико-правового розвитку такої основної демократичної засади, як гендерна рівність у професійній сфері, Україна була прогресивною країною, що не можна не враховувати під час оцінювання її ролі у встановленні демократичних засад на світовому рівні.

Хоча протягом НЕПу в УСРР кількість жінок в органах юстиції все-таки була не настільки значною (на лютий 1929 р. нарсуддів-жінок в УСРР було 9,8 %, нарслідчих – 6,4 %, окрсуддів – 8,9 %) [13, с. 517] (див. табл.), але кількість жінок на відповідальних посадах постійно зростала, і така практика згодом стала звичною. Це заклало позитивну тенденцію збільшення кількості жінок та встановлення гендерної рівності, відчутної і на сьогодні.

З огляду вищезазначене можна стверджувати, що відсутність гендерної рівності в суспільстві гальмує сталий розвиток держави [2]. До того ж Україна є членом багатьох міжнародних організацій, які протягом двох останніх десятиріч ставлять проблематику гендерної рівності на перші позиції порядку денного, але більшість зобов'язань України щодо гендерної рівності так і залишаються не реалізованими [14]. У зв'язку із цим значно підвищується вага досліджень щодо досвіду впровадження гендерної рівності, і зокрема юридичних кадрів в УСРР, адже потрібно вміло використати ті позитивні надбання, практику своєї держави, тому що, як уже було проаналізовано вище, на початку ХХ ст. Україна набула значних успіхів у цьому.

З нашої точки зору, досвід УСРР у даному контексті становить значну цінність, адже в УСРР заходи влади дали ефективний результат у досить короткий строк, і до того часу зовсім не поширена практика залучення жінок до роботи

як суддів, народних засідателів, прокурорів, адвокатів та слідчих стала звичною. Отже, позитивний досвід УСРР має посісти гідне місце

серед сучасної концепції розвитку гендерно чутливого законодавства та інших напрямків, а негативний – має бути врахований.

Жінки в органах юстиції УСРР на 1929 р.

Посада	Час	Кількість (у %)
Нарсуддів	на 1 січня 1929 р.	9,8
Нарслідчих		6,4
Старших слідчих	на 1 лютого 1929 р.	2,3
Членів окружних судів		8,9
Заступників голів окружних судів		2,3
Голів окружних судів		–
Помічників окружних прокурорів		14,7
Старших помічників окружних прокурорів		1,5
Окружних прокурорів		–
Окружних прокурорів	на 1 серпня 1929 р.	5
Прокурорів НКЮ	на 1 лютого 1929 р.	11,6
Членів Верховного Суду УСРР		15,3

Список використаної літератури

1. Стенографічний звіт круглого столу: гендерні аспекти Європейського права. Досвід адаптації законодавства країн Центральної та Східної Європи [Електронний ресурс] // Програма сприяння Парламенту України університету Індіани: до становлення представницької демократії : матеріали ПСП (1994–2006). – Режим доступу: www.pdp.org.ua/index3c7b.html?id=txt&a=1418.
2. Гендерна ситуація в Україні на основі статистичних даних [Електронний ресурс] // Програма сприяння Парламенту України університету Індіани: до становлення представницької демократії : матеріали ПСП (1994–2006). – Режим доступу: www.pdp.org.ua/index4c8f.html?id=txt&a=1138.
3. Наслідки гендерної дискримінації для України [Електронний ресурс] // Програма сприяння Парламенту України університету Індіани: до становлення представницької демократії : матеріали ПСП (1994–2006). – Режим доступу: www.pdp.org.ua/index3102.html?id=txt&a=1139.
4. Усеїнова Г. С. Адвокатура УСРР 1921–1929 років : монографія / Г. С. Усеїнова. – Х. : НТМТ, 2012. – 151 с.
5. Судебная реформа : сборник. – Харьков : Юрид. изд-во Наркомюста УССР, 1923. – 160 с.
6. Гальперин Р. О выдвигении женщин / Р. Гальперин // Вестник советской юстиции. – 1925. – № 9 (43). – С. 353–354.
7. Про діяльність державної прокуратури : постанова ВУЦВК від 19 лют. 1925 р. // Зібрання узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – 1925. – Відділ 1. – Ч. 1–105. – Ст. 100.
8. Державний архів Харківської області, ф. 1746, оп. 1.
9. О работнице юстиции // Вестник советской юстиции. – 1924. – № 9 (19)–10 (20). – С. 283.
10. Про залучення жінок до праці в органах юстиції : циркуляр Народного комісаріату юстиції від 18 серп. 1925 р. № 120 // Бюлетень Народного комісаріату юстиції. – 1925. – № 45.
11. Державний архів Харківської області, ф. 1746, оп. 1, с. 77, а. с. 1.
12. Жінка за суддю // Червоний юрист. – 1926. – № 1. – С. 40.
13. Про стан кадрів в органах юстиції // Вісник радянської юстиції. – 1929. – № 17 (147). – С. 517.
14. Міжнародні зобов'язання України щодо гендерної рівності [Електронний ресурс] // Програма сприяння Парламенту України університету Індіани: до становлення представницької демократії : матеріали ПСП (1994–2006). Режим доступу: www.pdp.org.ua/indexa50d.html?id=txt&a=1141.

Надійшла до редколегії 14.12.2012

УСЕИНОВА А. С. ФОРМИРОВАНИЕ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА ЮРИДИЧЕСКИХ КАДРОВ В АСПЕКТЕ СТАНОВЛЕНИЯ АДВОКАТУРЫ УКРАИНЫ

Исследован вопрос формирования гендерного равенства юридических кадров во время становления адвокатуры Украины в советский период после расформирования присяжной адвокатуры. Проанализировано влияние подобных процессов в Коллегиях защитников на становление равноправия мужчин и женщин во всех органах юстиции советской Украины.

USEINOVA A. FORMATION OF GENDER EQUALITY IN THE ASPECT OF THE FORMATION OF ADVOCACY OF UKRAINE

The issue of formation of gender equality during the formation of the advocacy of Ukraine is concerned. The influence of these processes in the Boards of defenders for the establishment of equal rights for men and women in all departments of justice in Soviet Ukraine is analyzed.